

УДК 378.018.8:159.9-051

Борис Якимчук

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

Ірина Якимчук

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У ПЕРІОД ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття є теоретичним та емпіричним дослідженням проблем індивідуального та професійного розвитку фахівців у галузі практичної психології, які відіграють вирішальну роль у подальшій діяльності спеціалістів практичних психологів.

Проаналізовано основні підходи до вивчення оптимізації особистісно-професійного розвитку практичних психологів, яка може бути забезпечена шляхом реалізації комплексної інтегрованої системи як фундаментальної, теоретичної підготовки, так і за допомогою формування практичних умінь, навичок у різних напрямках, що сприяють психологічному оздоровленню, саморозвитку, самовдосконаленню й самопізнанню майбутніх фахівців.

Проведено теоретичний аналіз проблеми розвитку професійних умінь, навичок, ціннісних орієнтирів і професійно важливих якостей, яке можливе при дотриманні та врахуванні комплексу психологічних та соціально-психологічних умов.

Емпірично доведено, що оптимізація індивідуально-професійного розвитку полягає в розвитку та в професійному самовдосконаленні студентів, яка спрямована на розвиток особистісних та професійних якостей, а саме, комунікативних, організаторських здібностей, емпатії, професійного мислення, професійної спостережливості, креативності, творчості тощо.

Підтверджено справедливність тверджень про залежність індивідуального та професійного розвитку особистості майбутнього практичного психолога від особистісних якостей, здібностей, поставлених професійних цілей студентів-психологів, рівня підготовки у ЗВО та факторів, що сприяють або перешкоджають особистісно-професійному росту та інше.

Ключові слова: практичний психолог, професійна діяльність, емоційна готовність, професійні якості особистості, професійний розвиток.

Borys Yakymchuk

PhD of Psychological,
Associate Professor of Psychology chair,
Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine

Iryna Yakymchuk

PhD of Psychological,
Associate Professor of Psychology chair,
Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine

PERSONALLY-PROFESSIONAL FORMATION OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS IN THE PERIOD OF PROFESSIONAL TRAINING

The article is a theoretical and empirical research of the problems of individual and professional development of specialists in the field of practical psychology, who play a decisive role in the further activity of specialists of practical psychologists.

The main approaches for studying the optimization of personal-and-professional development of practical psychologists are analyzed, which can be ensured through the implementation of a complex integrated system both a

fundamental, theoretical training, and through the formation of practical abilities, skills in different directions that contribute to psychological well-being, self-development, self-knowledge of future specialists were analyzed. Theoretical analysis of the problem of development of professional skills, abilities, value orientations and professionally important, which is possible while keeping and taking into account a complex of psychological and social-and-psychological conditions was carried out.

It was empirically proven that optimization of individual-and-professional development consists in the development and professional self-improvement of the students, aimed at developing of personal and professional qualities, namely, communicative, organizational skills, empathy, professional thinking, professional observation, creativity, creative work, etc.

It was confirmed the fairness of statements about the dependence of individual and professional development of the personality of a future practical psychologist on the personal qualities, abilities, made professional goals of students-psychologists, the level of preparation in institutions of higher education and factors contributing to or hindering personal-and-professional growth, etc.

Keywords: *practical psychologist, professional activity, emotional readiness, professional qualities of the person, professional development.*

Вступ. Становлення особистості практичного психолога здійснюється в процесі його професіоналізації і визначається правами, обов'язками та етичними нормами, які знаходять своє віддзеркалення у властивостях і якостях зрілої особистості, яка здатна цілеспрямовано перетворювати внутрішній і зовнішній світ за своїми власними законами.

Ця сторона професійної підготовки активно вивчається дослідниками. Результати цих досліджень на сьогоднішній день виступають основою для оптимізації особистісно-професійного розвитку майбутнього практичного психолога в процесі навчання у ЗВО.

На сучасному етапі становлення практичної психології професія психолога-практика отримала широке коло розповсюдження із високими запитами суспільства. Але традиційна форма навчання недостатньо забезпечує формування відповідної готовності майбутніх психологів-практиків до ефективної професійної діяльності. Покращення ситуації потребує подолання ряду протиріч, основними з яких є протиріччя між необхідними особистісними характеристиками майбутніх спеціалістів і реальними умовами навчання і практичної діяльності, між образом працівника психологічної служби, сформованим в уяві населення і реальними якостями

спеціалістів; між інтересом у студентів до навчання у закладах вищої освіти і його відсутністю в майбутній практичній діяльності у сферах практичної психології; між вимогами психологічної готовності до практичної діяльності і фактичною відсутністю її в ряді професійно значимих якостей. Майбутні фахівці повинні розвивати у себе професійне мислення, соціальну активність, професійну креативність і компетентність, критичність мислення, здібності до прогнозування, імпровізації, загальну та психологічну культуру. Ефективність практичної професійної діяльності залежить від професійної та особистісної готовності спеціаліста до відповідного напрямку діяльності.

Сучасна система вищої освіти покликана створювати відповідні умови для підготовки компетентного фахівця в галузі практичної психології, орієнтованого на постійний професійний розвиток, самовдосконалення, що забезпечить у подальшому високий рівень конкурентоспроможності, професійної мобільності, продуктивності професійної діяльності. Крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до специфіки обраної спеціальності важливим також є володіння максимально вираженими професійно необхідними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій на будь-якому

етапі професійного становлення особистості. Аналіз літературних джерел показав, що в сучасній вітчизняній психології є чимало досліджень, присвячених різноманітним психологічним аспектам професійної діяльності і професіоналізації особистості загалом (О. Єрмолаєва, Л. Захарова, Е. Зеєр, Є. Климов, Т. Кудрявцев, С. Максименко, С. Марков, А. Маркова, Л. Мітіна, Ю. Поваренков, М. Пряжніков, В. Рибалка, Д. Сьюпер, Т. Титаренко, В. Шадріков, С. Шандрук та ін.) і професійного становлення майбутніх психологів зокрема (Г. Абрамова, І. Андрійчук, М. Бадалова, О. Бондаренко, Ж. Вірна, Л. Долинська, І. Зязюн, Т. Ільїна, О. Кондрашихіна, Н. Коломінський, І. Мартинюк, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Пророк, В. Семиченко, Л. Уманець, Н. Чепелєва, Н. Шевченко, Л. Шнейдер та ін.). Аналіз праць цих та ряду інших науковців засвідчує, що професійна підготовка майбутніх психологів повинна здійснюватись у новій особистісно орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, орієнтуватись на формування професійної компетентності психолога, а також створення системи професійних навичок, які дозволяють досягати професійного успіху, самореалізації, набуття професійної культури спілкування, професійної інтуїції, рефлексії.

Загалом, у вітчизняній психологічній літературі питання підготовки практичних психологів висвітлюється також за такими аспектами, як компоненти професіоналізму психолога (Д. Богоявленська, О. Бондаренко), спеціальні здібності та професійно важливі якості майбутніх психологів (М. Амінов, Н. Бачманова, І. Мартинюк, М. Молоканов, М. Обозов, Р. Овчарова, Н. Пророк), формування особистісних

конструктів майбутніх фахівців (Г. Абрамова, І. Дубровіна, Ю. Ємельянов, Л. Мова, Н. Пов'якель, Л. Уманець, Н. Шевченко), методологічні та теоретичні аспекти їхньої підготовки (Г. Балл, О. Бондаренко, Л. Бурлачук, Р. Мей тощо).

Проблема особистісно-професійного розвитку студентів була предметом досліджень ряду вітчизняних психологів (О. Анісімов, А. Асмолов, В. Вілюнас, А. Деркач, А. Журавльов, І. Зимова, Ф. Іващенко, Є. Климов). У дослідженнях цих вчених висвітлюються питання актуальності професійної підготовки психолога, роль активних методів навчання та конкретних інтеракційних методик у цьому процесі, вплив виховного чинника на особистісно-професійний розвиток майбутнього психолога.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження теоретичного аналізу та узагальнення існуючих концептуальних підходів до проблеми професійного становлення майбутніх фахівців у галузі практичної психології та виокремленні основних детермінантів їх успішного особистісно-професійного становлення у період навчання у ЗВО.

Для досягнення поставленої мети вирішувались такі завдання: здійснити теоретичний аналіз проблеми підготовки майбутніх практичних психологів, виявити та дослідити професійно важливі якості у майбутніх спеціалістів та зробити відповідні висновки.

Фундаментальною умовою професійного розвитку фахівців, які працюють з людьми та допомагають гармонійному функціонуванню їхньої психіки, є усвідомлення ними потреби у зміні, перетворенні свого внутрішнього світу та пошуку нових можливостей саморозвитку у професійній діяльності. Іншими словами, говориться про їхню внутрішню мотивацію та системну дію ціннісних орієнтацій у напрямку

підвищення рівня своєї професійної самосвідомості (Шавровська, 2011). Проте у реальному освітньому процесі вищої школи домогтися зазначеного означає розв'язати одну з найважливіших проблем – оптимізувати особистісний розвиток студента як громадянина, професіонала та індивідуальності.

Проблема професійної підготовки особистості майбутнього практичного психолога до ефективної діяльності постійно перебуває у центрі уваги сучасної психологічної служби та суспільства в цілому, оскільки з розвитком суспільства безперервно змінюються потреби людей, їх мотиви, цілі, інтереси тощо (Данилова, 2008). Проблема формування професійної культури тісно поєднана з механізмом особистісного розвитку студентів-психологів, який передбачає самостереження, самоаналіз, особистісну психокорекцію. Запорукою успішного професійного розвитку майбутнього психолога-практика є усвідомлення ним необхідності глибинного самопізнання, корекції та пошуку шляхів самовдосконалення (Панок, 2003).

У процесі підготовки майбутніх практичних психологів заклади вищої освіти мають впроваджувати основні принципи гуманістичної парадигми. Основною умовою формування гуманістичної спрямованості майбутніх психологів є особистісно-професійне навчання. В період навчання формується професійна самосвідомість психолога, яка передбачає усвідомлення себе у системах професійної діяльності, щирого та відкритого спілкування із суб'єктним довкіллям, полідіалогічного наповнення свого внутрішнього світу. Інтегральні функції у фаховому становленні студентів виконують переконання.

Оптимальний набір параметрів майбутньої професійної діяльності психологів має бути таким, щоб була

змога чіткого програмування перспективи успіху за критеріями її продуктивності, якості і надійності. Основні тенденції розвитку сучасного психолого-педагогічного впливу на студентів у нашій країні і за кордоном спрямовані на гуманізацію сфери освіти, всебічний розвиток творчого потенціалу особистості, формування рівноправних, партнерських відносин. Захарова Л.Н. трактує психологічну готовність особистості до діяльності як прояв емоційного і свідомого відображення суб'єктом сформованості психологічного забезпечення професійної діяльності (Данилова, 2008).

А. Бодальов, К. Абульханова-Славська, Б. Анан'єв, А. Деркач та інші дослідники визначили основні умови вільного володіння професійною діяльністю, які можуть бути представлені трьома групами показників: змістовні – знання теоретичної психології, відношення, установки і ціннісної орієнтації; емоційні – припускають уміння відображати, аналізувати, співпереживати ситуацію з позицій професійної діяльності; діяльнісні – відображають функціональну сторону розвитку професійної культури практичного психолога (Бессонова, 2007).

Питання оптимізації процесу навчання та вдосконалення професійної підготовки майбутнього практичного психолога можуть бути вирішені з урахуванням особистісних характеристик та особливостей його професійної діяльності.

Сутність професіоналізації майбутнього практичного психолога визначається в розвитку його як члена професійної спільноти, в забезпеченні його професійно-особистісного становлення як суб'єкта професійної діяльності (Павліченко, 2006).

Що стосується реальних дій із самозміни, то студенти віддають перевагу самоосвіті – читанню науково-

популярної літератури з психології, що свідчить про своєрідність просвітницького характеру самовиховання студентів, яке є внутрішнім чинником розвитку особистості.

Але стабільність та ефективність процесу самовдосконалення, самовиховання в процесі навчання у ЗВО залежить не стільки від освітнього рівня, скільки від індивідуальних особливостей особистості студента, його активності, характеру виховної діяльності.

Готовність майбутніх психологів до професійної діяльності – це цілеспрямований вияв потенціалу особистості студентів-психологів, що включає їх переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння (Турина, 2008). Готовність досягається в ході професійної підготовки, є результатом всебічного особистісного розвитку особистості майбутніх психологів з урахуванням вимог професійної психологічної діяльності. Одним із показників професійної готовності студента є професійна мобільність, яка залежить від підготовленості студента не до одного виду діяльності, а до різних (Шестопалова, 2005). В.О.Сластьонін з цього приводу в своєму дослідженні виділяє наступні рівні готовності студентів до діяльності: інтуїтивний рівень – пошук рішень професійних ситуацій на основі систематичних спроб та помилок, студенти діють неусвідомлено; репродуктивний рівень – студенти працюють за допомогою підказок, використовують алгоритми; творчо-репродуктивний рівень – студенти володіють достатньо сформованою системою науково-психологічних знань, умінь, навиків, оригінально вирішують професійні задачі; творчий рівень – студенти мають виражену професійну спрямованість особистості, в них гарно розвинуте

аналітичне, прогностичне, конструктивне виконавче уміння, здатні оригінально розв'язувати професійні задачі, характерний пошук нових підходів, розвивається інтуїція більш високого рівня (Ічанська, 2004). Що стосується конкретно готовності студентів-психологів до професійної діяльності, то варто зазначити, що всі науковці – дослідники включають в її структуру такі компоненти, як мотиви вибору професії, професійну спрямованість (позитивне ставлення до своєї професії, установка на професійну діяльність), професійно-значущі якості особистості; широкий об'єм знань, умінь і навичок; емоційні та вольові властивості студента та його стани (Панок, 2003).

Важливою умовою для оптимізації індивідуально-професійного розвитку є емоційна готовність. Емоційна готовність майбутніх психологів до професійної діяльності – це стійке системне психологічне утворення в структурі емоційної сфери особистості майбутнього фахівця, яке виражає певний рівень емоційної зрілості особистості, базується на розвиненій емоційній компетентності, є показником психологічного здоров'я людини та забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію. Структурними компонентами емоційної готовності психолога до майбутньої професійної діяльності є усвідомлення власних емоцій, керування емоціями, несхильність до афектів і швидкої немотивованої зміни настрою, розвинена емпатія, оптимістичний та атрибутивний стиль (Резинкова, 2003).

Психологічна готовність до професійної діяльності розглядається як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених психологічних якостей, наявність яких у майбутнього психолога має сприяти успішній професійній діяльності у галузі психології та взаємодії всіх її суб'єктів. Взаємозв'язок професійної готовності (готовності як цілісного утворення) та

професійної зрілості виявляється у досить тісному взаємозв'язку компонентів, зокрема психофізіологічна готовність (готовність як психофізіологічний стан) тісно пов'язана із професійною ідентичністю (Копаєва, 2008).

На думку О. Бондаренка, проблема професійно-особистісної підготовки психолога-практика включає чотири взаємопов'язані аспекти: побудову теоретичної моделі спеціаліста, яка передбачає розробку стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості та діяльності практичного психолога; первинний відбір професійно придатних кандидатів; розробку змісту навчання і розвитку психологів-практиків; розв'язання проблем власне професійного самовизначення спеціалістів, провідною з яких є проблема професійної ідентифікації (Шнейдер, 2004).

На думку Н.Чепелевої, система організації підготовки практичного психолога повинна включати світоглядний, професійний та особистісний рівні, спрямовані як на формування професійної свідомості, психологічної культури та професійно значущих особистісних якостей, так і на оволодіння відповідною системою знань, технологією практичної діяльності майбутнього психолога (Копаєва, 2008).

І. Зязюн зазначає, що у підготовці психологів важливим є пошук нових методів роботи, оскільки вимоги до особистості психолога-практика відрізняються від вимог до особистості студентів інших спеціальностей (Шестопалова, 2005).

Повертаючись до питання професійного становлення майбутніх психологів, зазначимо, що останнє відбувається в рамках професійної підготовки у ЗВО і є доволі складним процесом, що потребує врахування специфіки студентського віку як важливої стадії особистісного розвитку,

виявлення сутності етапів та детермінуючих факторів становлення професіонала у сфері психології, визначення ролі і місця здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних особливостей у формуванні професійно важливих якостей спеціаліста, а також оптимізації умов здійснення успішного професійного розвитку (Долінська, 2000).

В системі підготовки психологічних кадрів ще недостатньо враховуються об'єктивні тенденції, властиві розвитку освіти в цілому, такі як:

- 1) зростання рівня компетентності у постановці психологічного діагнозу та оцінюванні результатів навчання; підвищення інтенсивності навчання на основі використання новітніх педагогічних технологій; розробка і впровадження освітніх стандартів тощо;
- 2) розробка проблеми створює наукові основи для цілеспрямованої організації процесу вузівської соціалізації студентів-психологів, спрямованого на регуляцію їх особистісно-професійного розвитку;
- 3) ефективність особистісно-професійного становлення майбутніх психологів може бути забезпечена завдяки активному використанню психологічно обґрунтованих умов і засобів цілеспрямованої соціалізуючої дії на цей процес.

Самостійну роботу майбутніх психологів можна організувати шляхом ведення щоденників самопізнання, самоаналізу, рефлексивних щоденників, де будуть описуватися напрямки розвитку особистісної зрілості, шляхи самокорекції та саморозвитку. У щоденниках майбутні психологи занотовують власні роздуми про особистісне зростання, записують дані самоаналізу, самостережень, порівнюють їх з результатами за психодіагностичними методиками.

Майбутні психологи складають індивідуальні програми розвитку

професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Складові програми можуть бути такі: назва програми, мета, завдання, напрямки роботи, очікуваний результат, принципи, форми, методи, прийоми, засоби, тривалість виконання програми та ін. (М'ясоїд, 2002).

Процес професійного становлення складний та багатогранний. Він вимагає як від викладача ЗВО, так і від студента складної роботи над формуванням системи професійно важливих знань, умінь, навичок, відповідного науково-культурного кругозору. Важливим завданням виступає також розвиток цілісної, гармонійної особистості, орієнтованої на самопізнання та самозміни. Саме тому професійне становлення сучасного кваліфікованого спеціаліста, зокрема і в галузі практичної психології, повинне будуватись на використанні особистісного підходу як психолого-педагогічного принципу організації профільної та професійної підготовки. Проблема ж професійної підготовки нерозривно пов'язана із необхідністю формування тих або інших професійних якостей, здібностей та індивідуально-особистісних особливостей, необхідних фахівцю відповідного профілю. В цьому контексті навчально-виховний процес повинен забезпечувати умови для формування у студентів таких груп інтересів, потреб, переконань, які б спрямовували їх на особистісну та професійну самореалізацію і самовдосконалення (Шевченко, 2002).

Отже, заклади вищої освіти, які займаються підготовкою психологів, повинні звертати увагу на якості майбутнього психолога-практика, процес підготовки психолога, роль цінностей спеціаліста даного профілю у терапевтичних відношеннях, що є необхідним для того, щоб відбулось становлення професійної культури майбутніх психологів-практиків.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс психологічних методів: аналіз, синтез і узагальнення теоретичних засад досліджуваної проблеми, представленої у науковій літературі; анкета „Індивідуально-професійний розвиток майбутніх практичних психологів”, тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтєєва, методика оцінки комунікативних та організаторських здібностей особистості (В. Синявський та Б.А. Федоришин), опитувальник „Мій шлях широкий”, методика вивчення темпераменту (Опитувальник Г. Айзенка), діагностична методика „Професійна готовність”, опитувальник Кеттела 16 PF (форма А), опитувальник „Шкала емоційного відгуку” А. Мєграбяна та Н. Епштейна, включене спостереження, бесіда.

Результати. В дослідженні брало участь 3 експериментальні групи різних курсів. (перший курс – 43 студенти, четвертий курс – 25 студентів, магістратура – 30 студентів).

Опрацювавши методикау „Індивідуально-професійний розвиток майбутніх практичних психологів” можна зробити висновки щодо студентів I, IV курсів та студенти-магістранти (Iм курс).

Досліджуючи студентів першого курсу, які відповідали на запитання анкети, при обробці даних було виявлено, що при опитуванні, які професії для України потрібні найбільше, студенти віддали перевагу дев'ятнадцятьом найбільш потрібних професій. За підрахунками даних більшість студентів вважають, що професія лікаря, вчителя та психолога є найбільш потрібною (85%), четвертий курс вважає, що професія лікаря та вчителя є дуже потрібною (92%), а п'ятий курс – професія вчителя (89,6%), психолога (80,2%) та лікаря (92,8%).

Отже, студенти включили професію психолога до найбільш

потрібних для України, тобто для них ця професія є актуальною, що дає підстави говорити про те, що студенти як перших так і випускних курсі цінують свій фах, який обрали.

При обробці анкети, було досліджено, що при реалізації намічених планів можуть завадити обставини – 48,3% (I курс), 88% (IV курс), 80% (Ім курс), особисті якості та риси характеру – 41,4% (I курс), 11% (IV курс), 15,6% темперамент (Ім курс).

Після отриманих даних стало зрозуміло, що найбільше студентам можуть завадити обставини. Проте опитування показало нам те, що особисті якості та риси характеру теж відіграють неабияку роль при реалізації планів щодо майбутньої професії.

Досліджуючи особисті якості практичного психолога, студенти віддали перевагу таким найважливішим особистісним якостям, а саме: комунікативність, організованість, пізнавальна активність, емпатійність – 84,4%, мотиваційність, безстрашність, наполегливість, креативність – 13,8%, привітність, пунктуальність, уважність, чуйність – 1,8%.

При дослідженні здібностей, якими повинен бути наділений психолог, вирішальними є комунікативні та організаторські – 87,4%.

Серед найважливіших професійних якостей, якими повинен володіти психолог студенти найбільше віддали перевагу психологічній спостережливості, психологічному мисленню, умінню слухати, професійній компетентності, тактовності – 75,9% (I курс), 92,7% (Ім курс), 95,8% (4 курс).

Опитуючи студентів, що ж є головним у професії психолога майбутні фахівці вважають пізнавальну активність та інтерес до цієї професії – 26%, особисті та професійні якості – 50%, фахову підготовку до діяльності психолога – 20,8%, практичну підготовку – 3,2%.

Вражає те, що практичну підготовку майбутні психологи не вважають найголовнішою у професії психолога.

На нашу думку практична підготовка повинна мати місце у навчальному процесі, студенти повинні вміти розв'язувати психологічні проблеми інших людей, уміти аналізувати поведінку як свою так і інших, робити висновки.

Також досліджувалася мотивація професійного вибору. 67,5% опитаних студентів мотивували вибір професії потребою допомагати іншим людям та розв'язувати власні проблеми, 30,5% - інтересом до психології, 2% обрали професію психолога за порадою друзів або батьків.

Кожна людина, здобуваючи майбутню професію, очікує чогось від неї. Дослідивши майбутніх психологів, ми побачили таку тенденцію, що студенти очікують вирішення проблем як особистісного характеру, так і проблем інших людей (35,6%), а також стати фахівцем у відповідній галузі – 64,4%.

Серед важливих якостей, якими повинен володіти практичний психолог студенти обрали комунікативні – 84,4%, інтелектуальні – 2%, організаторські – 13,6%.

Ранжування факторів, які на думку студентів сприяють їх особистісно-професійному зростанню, дало можливість встановити, що студенти-першокурсники на перше місце ставлять особистісні якості (працелюбність, організованість, вольові якості, цілеспрямованість, рівень домагань та ін.). На другому місці - зацікавленість у предметі вивчення, на третьому місці - бажання досягти високих результатів, четверте місце посіли - зацікавленість процесом навчання, підтримка близьких (батьків, рідних), упевненість у власних силах. Разом з тим нами були виявлені фактори, що перешкоджають процесу

професіоналізації: 64% опитаних вказали на лінощі, 12% - на брак часу, 11% - на проблему подальшого працевлаштування, решта 13% вказували на невпевненість у собі, соціальні умови проживання у період навчання, вплив оточуючих людей, відсутність перспектив, надмірне навчальне навантаження, недостатній самоконтроль та саморегуляцію, стан здоров'я, небажання працювати за обраною спеціальністю.

Студенти випускних курсів серед факторів, що сприяють їх особистісно-професійному зростанню частіше всього називали систему практик у період навчання, упевненість у власних силах та прагнення до професійного спілкування.

Обговорення. Таким чином, результати проведеного нами дослідження дозволяють сформулювати наступні висновки:

Виконане нами теоретичне та емпіричне дослідження засвідчують, що проблема індивідуального та професійного розвитку фахівців у галузі практичної психології відіграє вирішальну роль у подальшій діяльності практичних психологів.

Оптимізація особистісно-професійного розвитку практичних психологів може бути забезпечена шляхом реалізації комплексної інтегрованої системи як фундаментальної, теоретичної підготовки, так і за допомогою формування практичних умінь, навичок у різних напрямках, що сприяють психологічному оздоровленню, саморозвитку, самовдосконаленню й самопізнанню майбутніх фахівців. При цьому розвиток професійних умінь, навичок, ціннісних орієнтирів і професійно важливих якостей відбувається успішніше при дотриманні та врахуванні комплексу психологічних та соціально-психологічних умов.

Процес підготовки майбутніх фахівців в галузі практичної психології має включати не тільки засвоєння теоретичних знань, а й формування професійно важливих рис особистості фахівця. Для успішної професійної діяльності психолога – практика необхідні також наступні індивідуально-психологічні якості: спостережливість, загальна інтелектуальність, аналітичне мислення, творчий склад розуму, дотримання моральних норм поведінки, чітка та ясна мова, емпатійність, особистісна та професійна рефлексія, емоційно-вольова стабільність.

Оптимізація індивідуально-професійного розвитку полягає в розвитку та в професійному самовдосконаленні студентів, яка спрямована на розвиток особистісних та професійних якостей, а саме, комунікативних, організаторських здібностей, емпатії, професійного мислення, професійної спостережливості, креативності, творчості тощо.

Прослідковувалася загальна тенденція до того, що у студентів присутні невизначені життєві перспективи і труднощі в постановці цілей, поки що вони неготові контролювати події власного життя через невпевненість у своїх силах та можливостях.

У значній частині досліджуваних студентів розвинені комунікативні та організаторські здібності, які дозволяють працювати за обраним фахом.

Нами був встановлений той факт, що індивідуальний та професійний розвиток особистості майбутнього практичного психолога залежить від усвідомлення майбутніми фахівцями важливості та суспільної цінності професії, рис характеру, особистісних якостей, здібностей, які професійні цілі хочуть досягнути студенти, від рівня підготовки у ЗВО, факторів, що сприяють та перешкоджають особистісно-

професійному росту, обсягу дисциплін та часу на їх вивчення. Інтереси та мотиви вибору професії студентів відіграють також велику роль у професійному розвитку. Рівень емпатії відіграє також суттєву роль у професіоналізації майбутніх фахівців. Дослідження показало, що добре розвинена емпатійність також сприяє індивідуально-професійному розвитку. Впевненість студентів у правильності професійного вибору свідчить про високу мотивацію та бажання навчатися цій професії.

Висновки. Результати дослідження засвідчують, що ефективність підготовки фахівця у галузі практичної психології визначається збалансованістю теоретичної та практичної підготовки (відповідно до навчальних планів та програм дисциплін), внутрішньою потребою у пізнанні, самовдосконаленні та реалізації цієї потреби через додаткове вивчення професійно спрямованої літератури, урізноманітненням форм діяльності у процесі організації навчального процесу.

Результати теоретичного та емпіричного дослідження проблеми засвідчують її зв'язок з ефективністю подальшої професійної діяльності.

Перспективи подальших наукових пошуків щодо проблеми підготовки майбутніх фахівців у галузі практичної психології ми вбачаємо у розробці проблеми зв'язку успішності професійної діяльності фахівців у галузі практичної психології та їх індивідуально-типологічних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова Н.О. Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. №2. С. 31-35.
2. Бессонова Т.И. З досвіду організації підготовки практичних

психологів освітніх закладів м. Севастополя до впровадження системи психолого-педагогічного захисту соціально занедбаних дітей та підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. №5. С. 59-62.

3. Білінська О.О., Низовець О.А. Розвиток комунікативної компетентності майбутнього практичних психологів. *Психологічна газета*. 2010. №21. С. 3-32.

4. Данилова Т.Н. Опросник діагностики типа направлености личности практического психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. №8. С. 41-44.

5. Долінська Ю.Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2000. 170 с.

6. Ічанська О. Новий курс для підготовки практичних психологів. *Вища освіта України*. 2004. №2. С. 88-91.

7. Кльоц Л.А. Стадії розвитку професії на ідентичності практичного психолога. *Соціальний працівник*. 2007. №3. С. 2-4.

8. Копаєва О. М. Теоретичний аналіз змісту поняття «професійно важливі якості психолога». *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. №7. С. 77-80.

9. М'ясоїд П. Концептуальні засади систематизації психологічного знання. *Психологія і суспільство*. 2002. №2. С. 26-47.

10. Павліченко А. Фахове становлення студента-психолога у контексті системної дії ціннісних орієнтацій (Педагогіка вікова психологія). *Психологія і суспільство*. 2006. №2. С. 123-132.

11. Панок В.Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. №4. С.14-19.

12. Резинкова Н.Е. Формирования эмоциональной экспрессивной сферы личности в процессе изучения основ

психологи. *Педагогическое образования и наука*. 2003. №1. С. 39-41.

13. Туриніна О. Проблеми особистісно-професійного розвитку майбутнього психолога. *Соціальна психологія*. 2008. №4. С. 130-135.

14. Шавровська Н., Смалиус Л. Підготовка практичних психологів для закладів освіти. *Рідна школа*. 2011. №10. С. 59-63.

15. Шевченко Н.Ф. Актуальні питання професійної підготовки психологів у системі вищої освіти. *Психологічний службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи*. К. : Ніка-Центр, 2002. С.186-189.

16. Шестопалова О. Особистісна підготовка практичних психологів закладів освіти: мотиваційний аспект. *Рідна школа*. 2005. №8. С. 19-24.

17. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: учебное пособие. М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : МОДЭК, 2004. 206 с.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Антонова, Н.О. (2011). Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності психолога. *Практична психологія та соціальна робота*, 2, 31-35.

2. Бессонова, Т.И. (2007). З досвіду організації підготовки практичних психологів освітніх закладів м. Севастополя до впровадження системи психолого-педагогічного захисту соціально занедбаних дітей та підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*, 5, 59-62.

3. Білінська, О.О. & Низовець, О.А. (2010). Розвиток комунікативної компетентності майбутнього практичних психологів. *Психологічна газета*, 21, 3-32.

4. Данилова, Т.Н. (2008). Опросник диагностики типа направленности

личности практического психолога. *Практична психологія та соціальна робота*, 8, 41-44.

5. Долінська, Ю.Г. (2000). *Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки* (Дис. канд. психол. наук, Київ, Україна).

6. Ічанська, О. (2004). Новий курс для підготовки практичних психологів. *Вища освіта України*, 2, 88-91.

7. Кльоц, Л.А. (2007). Стадії розвитку професії на ідентичності практичного психолога. *Соціальний працівник*, 3, 2-4.

8. Копаєва, О.М. (2008). Теоретичний аналіз змісту поняття «професійно важливі якості психолога». *Практична психологія та соціальна робота*, 7, 77-80.

9. М'ясоїд, П. (2002). Концептуальні засади систематизації психологічного знання. *Психологія і суспільство*, 2, 26-47.

10. Павліченко, А. (2006). Фахове становлення студента-психолога у контексті системної дії ціннісних орієнтацій (Педагогіка вікова психологія). *Психологія і суспільство*, 2, 123-132.

11. Панок, В.Г. (2003). Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі. *Практична психологія та соціальна робота*, 4, 14-19.

12. Резинкова, Н.Е. (2003). Формирование эмоциональной экспрессивной сферы личности в процессе изучения основ психологии. *Педагогическое образования и наука*, 1, 39-41.

13. Туриніна, О. (2008). Проблеми особистісно-професійного розвитку майбутнього психолога: професійна компетентність. *Соціальна психологія*, 4, 130-135.

14. Шавровська, Н. & Смалиус, Л. (2011). Підготовка практичних

психологів для закладів освіти. *Рідна школа*, 10, 59-63.

15. Шевченко, Н.Ф. (2002). Актуальні питання професійної підготовки психологів у системі вищої освіти. *Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи*, 1, 186-189.

16. Шестопалова, О. (2005). Особистісна підготовка практичних

психологів закладів освіти: мотиваційний аспект. *Рідна школа*, 8, 19-24.

17. Шнейдер, Л.Б. (2004). *Професіональна ідентичність: теорія, експеримент, тренінг: учебное пособие.* : Издательство Московского психолого-социального института, Воронеж: МОДЭК.